

Alan Watts

## CALEA ZEN

*Calea spre starea de calm și liniște interioară*

Traducere din limba engleză:

IULIA WANIEK

EDITURA  HERALD  
București



---

## **Cuprins**

---

Prefață	7
Pronunția cuvintelor chinezești	18

### **Partea întâi ORIGINE ȘI ISTORIC**

1. FILOSOFIA DAO	21
2. ORIGINILE BUDISMULUI	55
3. BUDISMUL MAHAYANA	91
4. APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA ZENULUI	117

### **Partea a doua PRINCIPII ȘI PRACTICĂ**

1. „GOL ȘI MINUNAT”	167
2. „STÂND LINIȘTIT, NEFĂCÂND NIMIC”	193
3. ZA-ZEN ȘI KOAN	219
4. ZENUL ÎN ARTE	245
Bibliografie	279
Note în limba chineză	288



---

## **Prefață**

---

În ultimii douăzeci de ani a avut loc o extraordinară creștere a interesului pentru budismul zen. După cel de-al Doilea Război Mondial, acest interes s-a dezvoltat atât de mult încât pare să fi devenit o forță considerabilă în lumea intelectuală și artistică a Occidentului. Fără îndoială, acest lucru este legat de larga răspândire a entuziasmului pentru cultura japoneză, ceea ce reprezintă unul dintre efectele constructive ale ultimului război, dar s-ar putea să nu însemne mai mult decât o modă trecătoare. Motivul mai adânc al acestui interes este acela că punctul de vedere zen se leagă strâns de „dezmarginirea” gândirii occidentale.

Aspectele mai alarmante și distructive ale civilizației Occidentului n-ar trebui să ne împiedice să observăm că aceasta se află, de asemenea, într-una dintre cele mai creative perioade ale sale. Idei și perspective fascinante apar în unele domenii mai noi ale științei occidentale – în psihologie și psihoterapie, în logica și filosofia științei, în semantică și în teoria comunicării. Unele dintre aceste progrese s-ar putea datora influențelor filosofiei asiatice, dar în general eu înclin să cred că e vorba mai curând de un paralelism decât de o influență directă. Noi devenim totuși conștienți de paralelism, și aceasta promite un schimb de vederi care ar trebui să fie extrem de stimulator.

Gândirea occidentală s-a schimbat atât de rapid în acest secol, încât noi suntem într-un stadiu de considerabilă confuzie. Nu numai că există serioase dificultăți în comunicarea dintre intelectuali și publicul larg, dar cursul gândirii și chiar al istoriei noastre a subminat serios judecata bunului-simț care se află la rădăcina instituțiilor și convențiilor noastre sociale. Conceptele familiare ale spațiului, timpului și mișcării, ale naturii și legilor ei, ale istoriei și schimbării sociale și chiar ale personalității umane s-au dizolvat, iar noi înșine plutim la întâmplare, fără repere, într-un univers care seamănă din ce în ce mai mult cu principiul budist al Marelui Vid. Diferitele învățături religioase, filosofice și științifice ale Occidentului nu oferă prea multe îndrumări pentru arta de a trăi într-un asemenea univers, astfel că noi descoperim că perspectiva de a ne găsi calea într-un astfel de ocean de relativitate, fără semne călăuzitoare este mai curând înfricoșătoare. Aceasta pentru că suntem obișnuiți cu absolutul, cu principii ferme și legi de care să ne agățăm pentru securitate spirituală și psihologică.

De aceea, cred eu, există un atât de mare interes pentru un mod de viață cultural productiv potrivit căruia, de mai bine de o mie cinci sute de ani, oamenii s-au simțit total în largul lor în Vid, nu au fost cătuși de puțin terorizați de el, ci mai curând încântați. Ca să folosim chiar formularea originală, situația zen a fost întotdeauna:

Deasupra, nicio țigla să acopere capul;  
Dedesubt, niciun centimetru de pământ pentru picior.

De fapt, un asemenea limbaj nu ar trebui să ne fie atât de nefamiliar dacă am fi într-adevăr pregătiți să acceptăm sensul

---

cuvintelor: „vulpile au vizuini și păsările cerului au cuiburi; dar Fiul Omului nu are unde să-și culce capul”.

Eu nu sunt pentru „importul” zenului din Orientul îndepărtat, pentru că el a ajuns să fie adânc implicat în instituții culturale care ne sunt aproape străine. Dar fără îndoială că există lucruri pe care le putem învăța sau de care ne putem dezvăța, preluându-le și aplicându-le în propria noastră cale. El are meritul special al unui mod de exprimare care este tot atât de inteligibil – sau poate tot atât de derutant – pentru intelectual, cât și pentru cei fără știință de carte, oferind posibilități de comunicare pe care noi nu le-am explorat. Are naturalețe, vervă și umor, dar și un anume sens al frumosului și absurdului la un loc, exasperând și încântând în același timp. Dar mai presus de toate are capacitatea de a-ți întoarce mintea pe dos și de a dizolva cele mai apăsătoare probleme omenești în întrebări ca „De ce este șoarece când se răsuțește?” În esența sa, există o puternică dar complet nesentimentală compasiune pentru ființele omenești care suferă și pier în chiar încercarea lor de a se salva.

Există multe cărți excelente despre zen, totuși unele dintre cele mai bune sunt epuizate sau, în orice caz, greu de obținut. Dar nimeni încă – nici chiar profesorul Suzuki – nu ne-a dat o relatare detaliată a subiectului, care să cuprindă fundalul istoric și legăturile lui cu modurile de gândire chineze și indiene. Cele trei volume *Essays in Zen Buddhism* ale lui Suzuki reprezintă o colecție nesistematică de disertații științifice asupra variatelor aspecte ale subiectului, enorm de utile pentru studenții avansați, dar de-a dreptul enigmatice pentru cititorul obișnuit, care nu are o înțelegere a principiilor generale.

Fermecătoarea sa carte *Introduction to Zen Buddhism* este un pic prea restrânsă și specializată. Ea omite informația esențială despre relația zenului cu daoismul chinez și cu budismul indian și este, în anumite privințe, mai înconjurată de mister decât are nevoie. Celelalte lucrări ale sale sunt studii ale aspectelor speciale ale zenului, toate necesitând cunoștințe generale de bază și o perspectivă istorică.

Cartea *Zen in English Literature and Oriental Classics* a lui R.H. Blyth este una din cele mai bune introduceri disponibile, dar ea este publicată doar în Japonia și, din nou, lipsesc informațiile de bază. Fiind o înșiruire neuniformă de minunate observații de finețe, ea nu face nicio încercare să ofere o prezentare ordonată a subiectului. Propria mea carte, *The Spirit of Zen*, este o popularizare a lucrărilor mai vechi ale lui Suzuki și, pe lângă faptul că este foarte neștiințifică, este, în multe privințe, depășită și cu erori, indiferent de meritele pe care ar putea să le aibă în privința lucidității și simplității. *Zen Buddhism*, cartea lui Christmas Humphrey, publicat în Anglia, este de asemenea o popularizare a lui Suzuki, dar nici el nu începe realmente să pună zenul în contextul său cultural. Textul e scris într-un stil clar și vioi, dar autorul găsește asemănări între budism și teozofie pe care eu le apreciez a fi foarte îndoielnice. Alte studii despre zen ale unor autori occidentali sau asiatici au un caracter mai specializat sau sunt discuții despre zen raportat la altceva – psihologie, artă sau istoria culturii.

Așadar, în absența unei descrieri fundamentale, ordonate și cuprinzătoare a subiectului, nu e de mirare că impresiile occidentalilor despre zen sunt întrucâtva confuze, în ciuda marelui entuziasm și interes pe care l-a stârnit. Problema deci este de a

---

scrie o astfel de carte – și aceasta am încercat eu să fac, deoarece nimeni dintre cei care înțeleg subiectul mai bine decât mine nu pare să vrea sau să poată s-o facă. La modul ideal, presupun, o asemenea lucrare ar trebui să fie scrisă de un maestru zen, expert și recunoscut. Dar deocamdată nicio astfel de persoană nu stăpânește destul de bine limba engleză. Mai mult decât atât, când cineva vorbește din interiorul tradiției, și în special din interiorul ierarhiei sale instituționale, există întotdeauna înclinația către o anumită lipsă de perspectivă și de înțelegere a punctului de vedere al celor din exterior. Din nou, unul dintre cele mai mari obstacole în comunicarea dintre maeștrii zen japonezi și cei occidentali este lipsa de claritate asupra diferențelor dintre premisele lor culturale de bază. Ambele părți sunt atât de adânc ancorate în modul lor de gândire, încât nu-și dau seama de limitările mijloacelor lor de comunicare.

În acest caz, poate că cel mai potrivit autor al unei astfel de lucrări ar fi un occidental care a petrecut câțiva ani parcurgând un curs complet de pregătire zen sub îndrumarea unui maestru japonez. Din punctul de vedere al „învățăturii științifice” occidentale însă, aceasta n-ar merge deloc, pentru că o astfel de persoană ar fi devenit un „entuziast” și un „partizan”, incapabil de o viziune obiectivă și dezinteresată. Dar, din fericire sau din nefericire, zenul este mai presus de toate o experiență, non-verbală în natura sa, care este pur și simplu inaccesibilă abordării pur literare și cărturărești. Pentru a cunoaște ce este zenul și, în special, ce nu este el, nu există altă alternativă decât de a-l practica, a-l experimenta concret, astfel încât să descoperi înțelesul care se află în spatele cuvintelor. Deocamdată, acei occidentali

care au trecut prin unele forme speciale de pregătire din Rinzhai zen tind să devină „încuiați” și necomunicativi pe principiul că:

Aceia care cunosc nu vorbesc;

Aceia care vorbesc nu cunosc.

Cu toate acestea, deși ei nu se afișează, nici nu amuțesc complet. Pe de o parte, le-ar plăcea să-și împărtășească descoperirile și altora. Dar pe de altă parte sunt convinși că, în cele din urmă, cuvintele sunt zadarnice; în plus, există o înțelegere tacită de a nu discuta anumite aspecte ale pregătirii. Ei încep, de aceea, să ia atitudinea caracteristic asiatică, exprimată prin „Vino și descoperă pentru tine însuși”. Dar occidentalul educat științific este, nu fără motiv, un individ prudent și sceptic căruia îi place să știe „în ce intră”. El este mult prea conștient de capacitatea de auto-înșelare a minții ca să pătrundă în locuri unde intrarea nu este posibilă fără a-ți lăsa la ușă propria perspectivă critică. Asiaticii sunt atât de înclinați să disprețuiască această atitudine, iar admiratorii lor din Occident și mai mult chiar, încât neglijează să-i spună cercetătorului științific multe lucruri care ar putea fi exprimate și percepute cu intelectul.

A scrie despre zen este, de aceea, tot atât de problematic pentru observatorul „obiectiv” din afară, cât și pentru discipolul „subiectiv” din interior. În situații diferite eu însumi m-am găsit cuprins de această dilemă. M-am asociat și am studiat cu „observatori obiectivi” și sunt convins că, în pofida tuturor virtuților lor, ei ratează invariabil răspunsul potrivit și înghit lista de bucate în locul mâncării. Am fost, de asemenea, în interiorul unei ierarhii tradiționale – nu cea zen – și sunt la fel de convins că, din această poziție, omul nu știe ce mâncare mănâncă. În

---

această poziție devii, din punct de vedere tehnic, „idiot”, adică pierzi comunicarea cu cei care nu aparțin aceleiași comunități.

Este periculos și absurd ca lumea noastră să fie un grup de comunități ce se excomunică reciproc. Acest lucru este adevărat mai ales în privința marilor culturi ale Orientului și Occidentului, unde potențialitățile de comunicare sunt cele mai bogate, iar pericolele nereușitei comunicării – cel mai rău lucru. Ca unul care a petrecut ceva mai mult de douăzeci de ani încercând să interpreteze Orientul pentru Occident, am devenit din ce în ce mai sigur că, pentru a interpreta un astfel de fenomen cum e zenul, există un principiu clar de urmat. Pe de o parte, este necesar să fii plin de înțelegere și să experimentezi în viața personală, până la limita posibilităților tale. Pe de altă parte, trebuie să reziziți fiecărei tentații de a „intra în organizație”, de a te implica în obligațiile sale instituționale. În această poziție neutru-binevoitoare poți fi renegat de ambele părți. Dar, în cazul cel mai rău, interpretarea ta greșită îi va provoca să se exprime mai clar. Căci legăturile dintre două poziții devin mult mai clare atunci când există o a treia cu care să le compari. Așa încât, chiar dacă acest studiu al zenului nu reușește mai mult decât să expună un punct de vedere care nu e nici zen, nici nimic occidental, el va furniza cel puțin acel al treilea punct de referință.

Totuși, nu pot exista dubii că punctul de vedere esențial al zenului refuză să fie organizat sau să fie făcut posesiunea exclusivă a vreunei instituții. Dacă există ceva în această lume care trece dincolo de relativitățile condiționării culturale, acesta este zenul – oricum l-am numi. Este un excelent motiv pentru lipsa de instituționalizare a zenului și pentru faptul că mulți dintre

vechii săi exponenți erau „individualități universale”, care n-au fost niciodată membri ai vreunei organizații zen și n-au umblat niciodată după recunoașterea de către vreo autoritate oficială.

Aceasta este, așadar, poziția mea privitoare la zen și simt că ar trebui să fiu deschis cu cititorul acum, când există atât de multă neliniște în privința credibilității oamenilor sau a „poziției” lor. Eu nu pot să mă înfățișez pe mine ca pe un practicant zen sau chiar ca pe un budist, pentru că asta îmi pare a fi echivalent cu a încerca să împachetez și să etichetez cerul. Eu nu pot să mă înfățișez pe mine ca pe un „academician”, obiectiv din punct de vedere științific, pentru că – în ceea ce privește zenul – aceasta îmi pare a fi echivalent cu a studia cântecul păsărilor într-o colecție de privighetori împăiate. Nu pretind nici dreptul de a vorbi despre zen. Revendic doar plăcerea de a fi studiat literatura sa și de a fi surprins formele artei sale de când eram foarte tânăr și de a fi avut încântătorul prilej de a mă afla alături de mulți japonezi și chinezi, călători și ei pe aceeași cale fără urme.

Cartea aceasta se adresează atât cititorului obișnuit, cât și celor care studiază mai serios, și am încredere că cei dintâi vor fi toleranți față de folosirea unor terminologii tehnice, între care o anexă cu caracterele chinezești și alte elemente critice de cea mai mare utilitate pentru cei ce doresc să exploreze în adâncime subiectul. Cartea are două părți, prima ocupându-se de rădăcinile și istoria zenului, iar a doua de principiile și practicile sale. Sursele de informare sunt de trei tipuri. Am apelat mai întâi la aproape toate studiile despre zen scrise în limbile europene.

---

## Unu

---

### „GOL ȘI MINUNAT”

Cuvintele cu care începe cel mai vechi poem zen sună cam așa:

Calea perfectă [Dao] nu este grea,  
Doar te scutește să selectezi și să alegi.  
Numai când nu va mai fi nimic  
care să-ți placă sau să-ți displacă,  
Vei înțelege totul clar.  
O diferență cât firul de păr,  
Poate despărți cerul de pământ!  
Dacă vrei să obții adevărul fără înconjur,  
Nu te preocupa de bine și rău.  
Conflictul dintre bine și rău  
Este boala minții.<sup>1 a</sup>

Sensul aici nu este că trebuie să facem un efort ca să ne reducem la tăcere sentimentele și să cultivăm o indiferență liniștitoare. Trebuie să pătrundem și să vedem, dincolo de iluzia universală, că ceea ce este plăcut sau bun poate fi despărțit de ceea ce este dureros sau rău. În daoism primul principiu era:

Când toată lumea recunoaște frumusețea  
ca fiind frumoasă, deja există urâțenie;  
Când toată lumea recunoaște binele  
ca fiind bun, deja există răul.

---

<sup>1</sup> Seng Can, *Xin Xin Ming*.

„A fi” și „a nu fi” provin unul din altul;  
Complicat și simplu se definesc unul prin altul;  
Lung și scurt se pun în contrast unul pe altul;  
Înalt și scund se postulează unul pe altul; [...]  
Înainte și după urmează unul după altul.<sup>1</sup>

A înțelege aceasta înseamnă a înțelege că binele fără rău este ca susul fără jos și că a-ți face un ideal din urmărirea binelui este ca și cum ai încerca să te descotorosești de stânga întorcându-te mereu spre dreapta. Ești constrâns astfel să mergi în cerc.<sup>2</sup>

Logica aceasta e atât de simplă, încât suntem tentați s-o considerăm simplistă. Tentația e cu atât mai mare, cu cât această logică răstoarnă cea mai dragă iluzie a minții umane, anume că în cele din urmă, orice poate fi îmbunătățit. Într-adevăr, părerea generală este că dacă acest lucru nu ar fi posibil viața omului nu ar avea niciun sens și nici o motivație. Singura alternativă a unei vieți de progres constant este văzută ca o simplă existență, statică și moartă, atât de lipsită de bucurii și absurdă, încât tot atât de bine te-ai putea sinucide. Însăși noțiunea de „singura alternativă” arată cât de ferm este înlănțuită mintea în tiparul dualist, cât de greu e să gândești în alți termeni decât în cei de bine și rău, sau un amestec nebulos al ambilor.

Cu toate acestea zenul este o eliberare din acest tipar și punctul său de plecare, evident deprimant, este să înțelegi absurditatea unei alegeri, a întregului sentiment că viața poate fi în mod semnificativ îmbunătățită printr-o selecție constantă a „binelui”.

<sup>1</sup> *Dao De Jing*, 2.

<sup>2</sup> Credeți sau nu, dar exista în San Francisco un politician care detesta atât de mult stânga politică, încât nu voia să facă viraje la stânga cu mașina sa.



---

## Doi

---

### „STÂND LINIȘTIT, NEFĂCÂND NIMIC”

Atât în viață, cât și în artă, culturile Orientului îndepărtat nu apreciază nimic mai mult decât spontaneitatea sau natura-lețea (*ziran*). Acestea dau tonul inconfundabil de sinceritate ce marchează acțiunea care nu e studiată și planificată. Căci omul sună ca un clopot spart când gândește și acționează cu o minte divizată – o parte stând pe margine, pentru a se amesteca în activitatea celeilalte, a o controla, condamna sau admira. Min-tea sau natura adevărată însă nu poate fi cu adevărat divizată. Potrivit unui poem din *Zenrin* [*Kushu*], ea este:

Ca o sabie ce taie, dar nu se poate tăia pe sine;  
Ca un ochi ce vede, dar nu se poate vedea pe sine. <sup>a</sup>

Iluzia divizării vine din încercarea minții de a fi în același timp ea însăși și ideea ei despre ea însăși, dintr-o fatală confuzie a faptelor cu simbolurile. Pentru a pune capăt iluziei, mintea trebuie să nu mai încerce să lucreze asupra ei înseși, asupra fluxului său de experiență, din punctul de vedere al ideii despre sine pe care îl numim ego. Acest lucru este exprimat în alt poem din *Zenrin* [*Kushu*] astfel:

Stând liniștit, nefăcând nimic,  
Primăvara vine și iarba crește de la sine. <sup>b</sup>

---

## Note în limba chineză

---

(A se citi orizontal, de la stânga la dreapta)

### I.1. FILOSOFIA DAO

<sup>a</sup>人 <sup>b</sup>自然 <sup>c</sup>道 <sup>d</sup>念 <sup>e</sup>德  
<sup>f</sup>道可道非常道 <sup>g</sup>精 <sup>h</sup>為  
<sup>i</sup>無為 <sup>j</sup>道法自然 <sup>k</sup>玄  
<sup>l</sup>有一物上挂天下挂地。  
黑似漆。常在動用中。 <sup>m</sup>素  
<sup>n</sup>仁 <sup>o</sup>悟 <sup>p</sup>橫心之所念 <sup>q</sup>無心  
<sup>r</sup>心 <sup>s</sup>心 <sup>t</sup>本心 <sup>u</sup>佛心 <sup>v</sup>信心

### I.2. ORIGINILE BUDISMULUI

<sup>a</sup>仁 <sup>b</sup>義 <sup>c</sup>禪

## I.3. BUDISMUL MAHAYANA

<sup>a</sup>不生不滅 <sup>b</sup>四法界  
<sup>c</sup>事 <sup>d</sup>理 <sup>e</sup>理事無礙  
<sup>f</sup>事事無礙

## I.4. APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA ZENULUI

<sup>a</sup>直指 <sup>b</sup>頓悟 <sup>c</sup>格義 <sup>d</sup>坐禪  
<sup>e</sup>帝問如何是聖諦第一義、  
 師曰廓然無聖、帝曰對朕  
 者誰、師曰不識、<sup>f</sup>壁觀  
<sup>g</sup>二祖云、弟子心未安、乞師安  
 心、磨云、將心來為汝安、祖  
 云、覓心了不可得、磨云、為汝  
 安心竟、<sup>h</sup>問答  
<sup>i</sup>教外別傳、